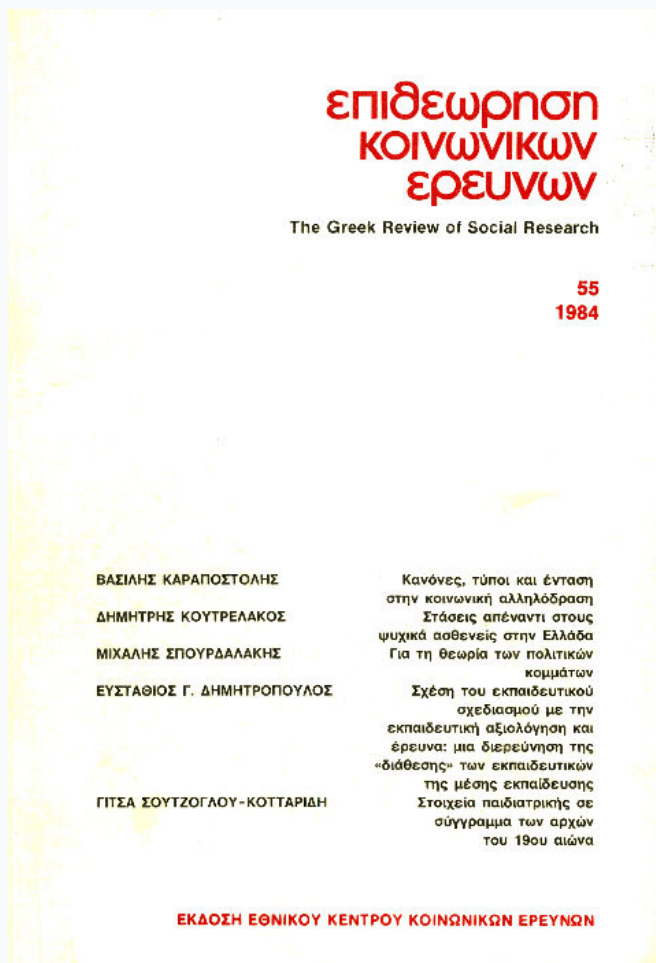

The Greek Review of Social Research

Vol 55 (1984)

55

Στοιχεία παιδιατρικής σε σύγγραμμα των αρχών
του 19ου αιώνα

Γίτσα Σουτζόγλου-Κοτταρίδη

doi: [10.12681/grsr.801](https://doi.org/10.12681/grsr.801)

Copyright © 1984, Γίτσα Σουτζόγλου-Κοτταρίδη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σουτζόγλου-Κοτταρίδη Γ. (1984). Στοιχεία παιδιατρικής σε σύγγραμμα των αρχών του 19ου αιώνα. *The Greek Review of Social Research*, 55, 98–105. <https://doi.org/10.12681/grsr.801>

Στοιχεία παιδιατρικής σε σύγγραμμα των αρχών του 19ου αιώνα*

Γίτσα Σουτζόγλου-Κοτταρίδη**

Η εργασία αυτή αναφέρεται στο σύγγραμμα του Μάρκου Φιλίππου Ζαλλώνη, που είναι ένα σύντομο σύγγραμμα ιστορικού, πολιτικού, ιατρικού, φιλολογικού και επιστημονικού περιεχομένου. Στο βιβλίο, που γράφτηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και εκδόθηκε στο Παρίσι το 1809 με τίτλο *Voyage à Tine, suivi d'un traité de l'asthme* και με αφιέρωση στον Αλέξανδρο Σούτσο, μεταφράστηκε δε στα ελληνικά από τον Δημήτριο Μαυρομαρά και εκδόθηκε στην Αθήνα το 1888 με τίτλο *Ιστορία της Τήνου*, αναφέρονται πολλά φαινόμενα σε μας ίσως άγνωστα και παράδοξα, μέσα από τα οποία μαθαίνουμε ποιά ήταν η τότε κατάσταση της Τήνου και των άλλων νησιών του Αρχιπελάγους. Γιαυτό και σαν ιστορία μόνο, είναι βιβλίο χρήσιμο και άξιο παρουσιάσεως.

Ο Ζαλλώνης, όντας Έλληνας γιατρός και ιατροφιλόσοφος, περιγράφει ένα λαό ελληνικό, το λαό της ιδιαίτερας πατρίδας του της Τήνου, με πολύ μεγάλη ευαισθησία και με μια οξεία κριτική ματιά. Δεν μπορεί να μη συσχετίσει βέβαια κανείς αυτή του την προσέγγιση στα ιατρικά πράγματα της Τήνου με τη συμρναϊκή του ανατρο-

* Η εργασία αυτή εντάσσεται στα πλαίσια της διεπιστημονικής έρευνας «Αντιλήψεις και στάσεις για το παιδί στην ελληνική κοινωνία από τις αρχές του 19ου αιώνα ως σήμερα», που διεξάγει το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί. Ανακοινώθηκε στο Β' Πανελλήνιο Συνέδριο Ιστορίας της Ιατρικής που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Ιατρικής και ο Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός στην Αθήνα από 1ης έως 4ης Νοεμβρίου 1984.

** Ερευνητής στο ΕΚΚΕ.

φή, την εκπαίδευσή του στο Παρίσι και το καθολικό του θρησκευμα.

Εκτός από το λαογραφικό ενδιαφέρον του συγγράμματος, κρίνω πως ένα ακόμη ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το έκανε κατάλληλο για παρουσίαση.

Το κείμενο παίρνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από το αντικείμενο των επιλεγμένων αποσπασμάτων που δείχνουν την τάση ορισμένων γιατρών, και μάλιστα πρακτικών, να ενασχολούνται ιδιαίτερα με την παιδική ηλικία ήδη από την εποχή εκείνη. Φυσικά, οι ασκούντες τότε την ιατρική πράξη ήταν στο μεγαλύτερο μέρος πρακτικοί. Από τους πρακτικούς αυτούς αρκετοί βέβαια ήσαν αγύρτες, οι περισσότεροι όμως αντιμετώπιζαν το αντικείμενό τους με ιδιαίτερη σοβαρότητα. Οι επίσημοι γιατροί ήσαν πολύ λιγότεροι και συνήθως αθροισμένοι στα μεγαλύτερα εμπορικά και διοικητικά κέντρα. Στους τελευταίους ανήκει και ο συγγραφέας του συγγράμματος αυτού, ο οποίος διαπιστώνει και υπογραμμίζει τον ανασταλτικό ρόλο που οι μοιρολατρικές και δεισιδαίμονες αντιλήψεις, η άγνοια καθώς και η λανθασμένη γνώση παίζουν στην αντιμετώπιση της υγείας και της νόσου. Αλλά και όταν ακόμη οι αντιλήψεις αυτές είναι ολοφάνερα λαθεμένες, παραδέχεται ότι η εκρίζωσή τους είναι πραγματικά δύσκολη. Ακόμα, ο Ζαλλώνης θίγει και ένα θέμα «ηθικής» στην ιατρική πρακτική, κατακρίνοντας την εκμετάλλευση της αμάθειας και της δεισιδαιμονίας των κατοίκων εκ μέρους των πρακτικών γιατρών.

Από το σύγγραμμα αυτό επέλεξα και παρουσιάζω αποσπάσματα με παιδιατρικό ενδιαφέρον. Θα αναφερθώ δηλαδή, εν συντομία, στην ανατροφή των παιδιών, στα έθιμα που αφορούν την υγεία, στις αρρώστιες, στη «δεισιδαίμονα θεραπεία» όπως χαρακτηριστικά την ονομάζει, και τέλος στην εμπειρική ιατρική θεραπεία.

Στον τομέα της ανατροφής, η λανθασμένη γνώση έχει τις εξής συνέπειες: με το σπαργάνωμα εμποδίζουν την ανάπτυξη των φυσικών δυνάμεων και τη σωστή κυκλοφορία, με τα «παυσίπονα» εθίζουν τα παιδιά σε ναρκωτικές ουσίες, τα στερούν δε από το λαμπρό μητρικό πρωτόγαλα πιστεύοντας ότι τα βλάπτει.

Παραθέτω αποσπάσματα:

«Καθ' ἦν στιγμήν γεννηθῆ τό παιδίον, πλύνουσι αὐτό... (καί) ἀκολούθως τό σφίγγουσι δυνατά ἀπό τῶν ποδῶν μέχρι τῶν ὤμων ἐντός σπαργάνων, καλυπτόντων τούς βραχίονας καί τās χεῖρας, ὅσον μόλις δύναται ν' ἀναπνήῃ ὥστε ὁμοιάζει δέμα προωρισμένον

ν' άποσταλή πολύ μακράν»... «'Η μέθοδος του σπαργανούν τά βρέφη», παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «είναι προφανώς ελαττωματική· διότι βλάπτει την ανάπτυξιν των φυσικών δυνάμεων και προξενεί τά σοβαρότερα περιστατικά... "Ήδη είναι άποβεβλημένη καθ' όλην την Εύρώπην». Και συνεχίζει:

«Μόλις εκβάλει τό βρέφος όλίγας φωνάς, ισχυρίζονται ότι έχει κωλικόπονον, και προς άνακούφισιν τῷ μεταδίδουσι πολλήν δόσιν θηριακής τῆς Βενετίας». Το ναρκωτικό αυτό τα κοιμίζει βαθιά, μόνο που το συνηθίζουν και αργότερα δεν μπορούν να κοιμηθούν χωρίς αυτό. Περιγράφει παιδιά στην κούνια σε κατάσταση αποπληξίας εξ αιτίας της θηριακής, με πρόσωπο κάτωχρο και βραδυκαρδία. Το ξύπνημά τους όταν πεινούν γίνεται όχι με φωνές, αλλά με «σαρδόνιο γέλωτα».

«Ούδέποτε δέ», παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «δίδουσιν εις τά βρέφη τά νεογεννηθέντα τό πρώτον γάλα τῆς μητρός, φοβούμενοι μή τά βλάβη ως μή γνωρίζοντες την ιδιαιτέραν αυτού λαμπράν δραστικότητα... 'Εξ έναντίας τοίς δίδουσι γάλα παλαιόν, τό όποιον πολλάκις δέν δύνανται νά ύποφέρουν». Για να καταπιεί το βρέφος πιο εύκολα την τροφή του, οι μητέρες την μασούν πρώτα αυτές.

Η άγνοια στον τομέα της ανατροφής φαίνεται στην έλλειψη επιτήρησης των παιδιών η οποία μπορεί να έχει ως συνέπεια, ατυχήματα, ή διάφορες ασθένειες, καθώς και στην επιβολή πειθαρχίας μέσω απειλής και φόβου που ως συνέπεια έχει να «ήλιθιοί» τα παιδιά!

Μερικά αποσπάσματα:

«'Αρχόμενα ταύτα (τα βρέφη) νά κυλιώνται και νά ξερωσι μέ την κοιλίαν, άφίνονται πάντη ελεύθερα· τότε δέ διασκεδάζουσι και παίζουσι μέ την κόνιν, τά χώματα ή τάς βρώμας, και συμβαίνει άπό καιρού εις καιρόν νά καταπίνωσιν έξ αυτών... 'Η μήτηρ παρατηρούσα ταύτην την κακήν διάθεσιν, ζητεί νά αποβάλη την συνήθειάν του τύπτουσα αυτό· άλλ' έπρεπε», παρατηρεί ο συγγραφέας, «μάλλον νά συνοδεύη αυτό πανταχού και νά μή τό παραμελή ούδέ στιγμήν. Διότι έξ αιτίας ταύτης τῆς άμελείας άσθενούσι πολλάκις τά παιδιά και ύπόκεινται άριδήλως εις την άδενομεσεντερίτην νόσον (νόσον του λαμού και τῆς κοιλίας).

»"Όταν παιδίον τι φωνάζη ή κλαίη», σημειώνει αλλού ο Ζαλλώνης, «προστάζουσιν αυτό νά σιωπήση δι άπειλής τινός επιτηδείας επί τό νά τρομάξη... Τῷ λέγουσι ώσαύτως περι στοιχείων, περι βρυκολάκων, περι κακοποιών δαιμονίων, περι φαντασμάτων· πληροῦσι τόν έγκέφαλόν του άπό εικόνας δεισιδαίμονας... 'Ο φόβος γίνεται εις

αυτό τό ευχερέστερον τῶν αἰσθημάτων του, πρὸς ὃ εἶναι μᾶλλον ἐπιρρεπές. Οὕτω πως δέ ἡ ψυχὴ γίνεται βλακώδης, ἢ ἐνέργεια σβέννυται, καὶ ἡ καρδία κλίνει πρὸς τὴν χαμέρπειαν... "Ἄλλωστε ὑπάρχουσι ἄπειρα ἄλλα μέσα πρὸς καταστολὴν τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ποινὴ τις ἐπιβαλλομένη ἐγκαίρως καὶ πρεπόντως περιστέλλει χωρὶς νὰ ἡλιθιοῖ. Ο Ζαλλώνης τονίζει τὴ σπουδαιότητα τῆς κατ' οἶκον αγωγῆς: « Ἐν τοῖς βιβλίοις ἀποκτῶνται κατὰ τό μᾶλλον καὶ ἤττον αἱ γνώσεις, ἀλλὰ ἐν τῷ οἴκῳ μάλιστα ὁ χαρακτήρ μορφοῦται ».

Οἱ προλήψεις μαζί με τὴν ἀμάθεια κυριαρχοῦν σε κάθε εκδήλωση τῶν Τηνίων τῆς εποχῆς, στηρίζουν δε τὰ ἔθιμά τους καὶ υπαγορεύουν τὸν τρόπο αντιμετώπισεως τῶν ασθενειῶν. Ἀπὸ τὰ διάφορα ἔθιμα που περιγράφει, παραθέτω ἓνα ενδεικτικὸ του, ὅπως τονίζει καὶ ὁ συγγραφέας, πόσο ἡ ἀγνοία καὶ οἱ δεισιδαιμονίες μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιβλαβεῖς ἐξ αἰτίας τῶν ὁσων μποροῦν νὰ προξενοῦν ὄχι μόνο σπὴν υγεία ἀλλὰ καὶ στο ἠθικὸ τούτων τῶν ἀνθρώπων.

Ο τοκετός πάντοτε σχεδόν συνοδεύεται ἀπὸ δυσάρεστα συμβάντα. « Ὅθεν φροντίζουσι καὶ προετοιμάζονται ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς παρακλήσεως ». Τὴν υψηλὴ θνησιμότητα τῶν μητέρων κατὰ καὶ μετὰ τὸν τοκετό, ὁ Ζαλλώνης τὴν ἀποδίδει σπὴν *ειδικὴ περιποίηση* σπὴν ὁποία υποβάλλονται οἱ λεχώνες. « Τὰς προστάζουσι », γράφει, « νὰ πίνωσιν ἐν γένει ἀφέψημα πηγάνου καὶ ποτὰ οἰνοπνευματικά· τὰς σκεπάζουσι βαρῦτατα· συντηροῦσι θερμοκρασίαν μεγίστην ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῶν, ὅπου ὁ ἀήρ διατηρεῖται συνεχῶς εἰς κατάστασιν νοσώδη ἕνεκα τῆς παρουσίας πλείστων γυναικῶν τῶν προσερχομένων εἰς ἐπίσκεψιν τῆς ἀσθενοῦς. Καὶ ἵνα κρατήσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ πηγάνου προξενουμένην αἰμορραγίαν, ὑπόθετα λίαν στυπτικὰ βάλλονται, ἢ δὲ γαστήρ συνθλίβεται βιαίως... ». Στὴ θεραπεία αὐτὴ τὴν καταστρεπτικὴ ἐνώνονται οἱ ἠθικὲς αἰτίες οἱ ὁποῖες παράγουν ολέθρια ἀποτελέσματα: « διότι πάθη βίαια, προαισθήσεις ἀπαίσιαι, ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἐνεργοῦσιν ἰσχυρῶς εἰς τό πνεῦμα τῆς ἀσθενοῦς καὶ διαδίδουσιν εἰς αὐτό τὴν ταραχὴν καὶ τὴν σύγχυσιν... Εὐθύς λοιπόν πυρετός πρωτότυπος ἐπέρχεται, τὰ ἐπιλόχεια (ροή τῶν λοχιῶν) σταματῶσι, καὶ ἡ ἀσθενὴς ἀπόλλυται ἐν μέσῳ τῶν συντρόφων τῆς. Ὅ δὲ θάνατός τῆς ἀφίσιν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐντύπωσιν φόβου καὶ τρόμου, ὃν ἢ φαντασία ἀνευρήσει καθ' ἣν ἡμέραν ἔσσονται αὐταὶ ἐν ὁμοίοις κινδύνοις ».

Ἰδιαιτέρη ἔμφαση δίνει ὁ Ζαλλώνης σπὴν ἐπιστημονικὴ καταγραφή τῶν παιδικῶν ασθενειῶν συσχετίζοντας τὴ νοσηρότητα με τὴς κλιματολογικὲς συνθήκες που επικρατοῦν κάθε εποχῆ. Ὑπο-

γραμμίζεται κι εδώ η άγνοια, η λανθασμένη γνώση και η δεισιδαιμονία των ανθρώπων για την πρόληψη και θεραπεία των παιδικών ασθενειών που ως συνέπεια έχει από τη μια μεριά την υψηλή παιδική θνησιμότητα - «μεταχειρίζονται», παρατηρεί, «θεραπείαν κοινήν ἤτις ἡ αὐτὴ πρὸς πάντας, δὲν τροποποιεῖται οὔτε κατὰ τὰς περιστάσεις οὔτε κατὰ τὰς ἐμφανιζομένας ποικιλίας τῆς ἀσθενείας»- από την άλλη δε, την εκμετάλλευση εκ μέρους πολλών πρακτικών. «Οἱ ἰατροὶ τῶν», γράφει, «ἀντί ν' ἀποδοκιμάζωσι καὶ νά καταγίνωνται εἰς τό νά πολεμοῦν ταῦτας τὰς δεισιδαίμονας καὶ πολυλάκεις ὀλεθρίας ἰδέας (καὶ τα παντός εἶδους γιατροσόφια), τας συγχωροῦσι τρόπον τινά διὰ νά ὠφελῶνται ἐκ τῆς κοινῆς εὐπιστίας».

Παραθέτω παραδείγματα:

Απ' όλες τις ασθένειες, παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «ἡ φθίσις» την οποία θεωρεί κολλητική «ἄρχει», ιδιαίτερα το καλοκαίρι. Αυτή η σκληρή ασθένεια, η οποία σε λίγο χρόνο γίνεται κληρονομική, προξενείται και διαιωνίζεται από τη συνήθεια την οποία έχουν οι κάτοικοι να αγοράζουν και να φορούν μεταχειρισμένα ρούχα από την Ιταλία.

«Ἡ ἀδενομεσεντερίτις τῶν παιδῶν» είναι κοινότατη το φθινόπωρο. Η αιτία στην οποία το αποδίδει ο συγγραφέας είναι ο τρόπος με τον οποίο ανατρέφονται τα παιδιά (ἤδη τον ἔχω αναφέρει).

Ὡς προς το ἄσθμα, το οποίο και αυτό είναι κοινότατη ασθένεια και σε ἔξαρση το καλοκαίρι, ο Ζαλλώνης τονίζει ότι «κακῶς μέχρι τοῦδε ἐκυττάχθη κατὰ λάθος τῶν ἰατρῶν τῶν, οἵτινες θεωροῦσι αὐτό ὡς φλεγμονὴν τοῦ πνεύμονος καὶ οὐχὶ ὡς εἰδικὴν νευροπάθειαν τούτου τοῦ ὄργάνου».

Η ευλογία παρουσιάζεται σ' όλες τις εποχές. «Ἐν τῇ θεραπείᾳ δέ τῆς εὐφλογίας», παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «οἱ γιατροὶ καθόλου λησμονοῦνται». Οι μητέρες εμβολιάζουν μόνες τα παιδιά τους με φλύκταινες ή καυτήρια του ηπιστέρου είδους, αλλά σχεδόν πάντοτε η ασθένεια μεταβάλλεται σε κακή ευλογία (ἀφθονη) και στην ένατη ή ενδέκατη ημέρα «θανατεῖ τό παιδίον». Ο συγγραφέας το αποδίδει στην άγνοια των μητέρων για τη σωστή αντιμετώπιση της ασθένειας όπως επίσης και στην εκμετάλλευση εκ μέρους των εμπειρικών γιατρών.

«Ἡ ἄφθονος ἔκφυσις τῆς εὐφλογίας καὶ ἡ περιπλοκὴ μετ' ἄλλης ἀσθενείας προέρχονται κατ' ἀρχάς, μοι φαίνεται, ἐκ τῆς φροντίδος τοῦ ν' ἀποκλείωσι τὸν δροσερόν ἀέρα ἀπὸ τοῦ νά εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ τῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος ὅπου ὁ ἀσθενὴς αὐτὸς διατηρεῖται διὰ τοῦ πυρός καὶ διὰ πολ-

λῶν σκεπασμάτων. Γνωρίζουσι δὲ νῦν ἰατρικῶς ὅτι ἡ ἠπιωτάτη εὐφλογία δύναται ν' ἀποβῆ κακὴ εὐφλογία εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ σώματος εἶναι, ἐάν προσεγγίσωσιν εἰς αὐτὸ ἀντικείμενόν τι θερμόν. Ὅθεν οἱ ἐμπειρικοί ἰατροὶ ὠφελούνται μεγάλως ἐκ ταύτης τῆς ἀξιολόγου ἰδιοτροπίας, καὶ ὅτε ἡ νόσος ἀναφαίνεται μὲ προγνωστικά ἐπὶ τοῦ προσώπου εὐφλογιστικά, διατάπτουσι ποδόνιπτρα θερμά, ἵνα, διὰ τοῦ διεγερτικοῦ τούτου μέσου, ἡ ἀφθονία τῆς εὐφλογίας φέρηται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς πρὸς τοὺς πόδας».

Ὁ Ζαλλώνης, τέλος, περιγράφει καὶ σχολιάζει κατ' ἀρχὴν τὴν «δαισιδαίμονα θεραπείαν» καὶ στὴ συνέχεια ἐξετάζει τὴν ἐμπειρική, ἰατρικὴν θεραπείαν.

Για τὴν θεραπεία τῶν διαλιπόντων πυρετῶν, τῆς ἐπιληψίας (καὶ διαφόρων ἄλλων ἀσθενειῶν) «οἱ κάτοικοι τῆς Τήνου», γράφει, «ἐμπιστεύονται εἰς λόγους μαγικούς καὶ εἰς φυλακτήρια (περίαιπτα) φερόμενα ἐπὶ τοῦ λαμοῦ ἢ ἐφ' ἑαυτῶν». Ἀλλὰ τὸ πιο επικίνδυνον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, εἶναι ὅτι σ' αὐτές τις ἀπλές θεραπείες προσθέτουν συχνὰ γιατρικὰ οὐξὰ καὶ δραστικά, τὰ ὁποῖα εἶναι φυσικὰ ἀπηγορευμένα ἀπὸ τὴν ὀρθὴν ἰατρικὴν χωρὶς νὰ ξέρουν τις συνέπειές τους. Μέσα στα γιατροσόφια, ἐκτός ἀπὸ τὰ «φάρμακα» καὶ τοὺς θεραπευτικούς χειρισμούς βρίσκονται συχνὰ καὶ ἄλλα ετερόκλητα στοιχεῖα: ἀστρονομικὲς καὶ γεωγραφικὲς γνώσεις, ἱστορικὲς ἢ ἐπιδημιολογικὲς πληροφορίες, θέματα βοτανικῆς καὶ γεωλογίας, ἐξορκισμοί, χημικὲς τεχνικὲς, μαγγανείες.

Στὴν Τήνον, ὅπως καὶ στὴν υπόλοιπὴ Ἑλλάδα, οἱ κάτοικοι φοβούνται τὴν ἐπίδραση τοῦ «καλουμένου κακοῦ ὄμματος». «Ταύτης τῆς ἐπιτηρείας», γράφει ὁ Ζαλλώνης, «γινομένης κατ' αὐτοὺς ἐπαισθητῆς πρὸ πάντων εἰς τοὺς παῖδας, προστρέχουσι διὰ νὰ τὰ προφυλάττωσιν εἰς τὸ σκόροδον καὶ εἰς τὸ χρῶμα τὸ κυανοῦν... Ζητοῦσι δὲ συνάμα ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας καὶ τὸν ἱατρόν!» Ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι θριάμβος γιὰ τὴν θρησκείαν.

Οἱ Τήνιοι ἀποδίδουν ἐν γένει στο διάβολο δύναμη πολὺ ἐκτεταμένη πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττει. Πιστεῖουν δὲ ὅτι οἱ νευροπάθειες καὶ οἱ ψυχολογικὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπιτηρείαν τῶν δαιμόνων. «Ἡ θεραπεία λοιπὸν τῶν παραφροσυνῶν», σημειώνει ὁ Ζαλλώνης, «γίνεται καθ' ὁμοίωσιν τούτων τῶν προλήψεων. Ἀπομακρύνουσι ἀσυμπαθῶς τὸν ἱατρόν,... βοηθήματα δὲ πλέον δραστικὰ προσκαλοῦνται ἱερεῖς τις ἔρχεται μεθ' ἑνὸς μεγάλου βιβλίου... ἐξορκίζει δὲ πάσας τὰς δυνάμεις τῆς κολάσεως».

Η αδιαφορία των Τηνίων προς κάθε είδους νεωτερισμό θεμελιούται κατά τον Ζαλλώνη στο παρακάτω αξίωμα: «ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἀκολουθοῦσιν ἀμετακλήτως τὴν θέλησιν τῆς Θεῆς Προνοίας, καὶ ὅτι αἱ προσπτάθειαι ὄλων ὁμοῦ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἤθελαν δυνηθῆναι νὰ ποιήσωσι τὴν ἐλαχίστην μεταβολὴν εἰς ὅ,τι ἄπαξ ὠρίσθη ὑπὸ τῆς εἰσαρμένης». Ο συγγραφέας παραδέχεται μὲν αὐτὴν τὴν ἀρχή, παρατηρεῖ ὅμως ὅτι στὴν πράξη δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν καταχράται.

Γράφει λοιπὸν: «... πλὴν θέλεις με εἰπεῖ, ἐν νόσῳ τινὶ τί νὰ πράξω; ἀποκριθῆσομαι, ποιήσατε ὡς ὅτε πεινάτε. Ἡ ἀνάγκη τοῦ φαγεῖν σὰς βιάζει; ζητήσατε τροφάς· ἔχετε ἀνάγκην θεραπείας; ἔ λοιπὸν! ζητήσατε τὰ κατάλληλα ὑμῖν ἰατρικά». Συστῆνει δε στὶς μητέρες νὰ συμβουλευόνται τὴ γνώμη ἐμπειροῦ (ἐπιστήμονος) γιὰ τοῦ πρὶν ἀρχίσουν ἔστω καὶ κάποια ἀπλὴ ἀπὸ τὶς συνήθειες ἰατρικῆς θεραπείας. Προτείνει λοιπὸν ἀνεπιφύλακτα τὴν προσφυγὴν στὴν ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ.

Ἀπὸ τὶς διαφορὰς, τώρα, ἐμπειρικῆς ἰατρικῆς θεραπείας καὶ συνταγῆς ποὺ δίνονται στὸ βιβλίον, μερικῆς μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ σὲ παιδιὰ. Εἶναι οἱ θεραπείες ποὺ προτείνονται γιὰ ὅλες τὶς ἀσθένειες καὶ εἰδικότερα γιὰ τοὺς οἰκτιροῦσιν πυρετοῦς. Ἄλλες πάλι ἐφαρμόζονται ἀποκλειστικὰ σὲ παιδιὰ ὅπως αὐτὴ γιὰ τοὺς «ἐλμυνθας» (σκώληκας τῶν παιδῶν).

Παραθέτω ἀποσπάσματα:

«Κατὰ (τοὺς ἰατροὺς) αὐτοῦς, τὸ καλλιώτερον πρὸς θεραπείαν μέσον ὄλων τῶν νόσων μάλιστα τῶν ὀξέων πυρετῶν, εἶναι νὰ διατάτῃσι δίαίταν ἐντελῆ... ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἑβδομάδας». Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ ἀσθενὴς τρέφεται μὲ βραστὸ μόνον ρύζι καὶ χλιαρὸ κριθαρόνερο ἢ φρυγανόνερο. «Παραγγέλλουσι δὲ νὰ τηρῆται εἰς πάντα καιρὸν ὁ ἀσθενὴς ἐν θερμότητι, καὶ φροντίζουσι νὰ κλειώνται κατὰ προσταγὴν τῶν ἀκριβῶς τὰ παράθυρα καὶ αἱ θύρα»... Ἄλλου γράφει: «Ἐάν ἡ γλῶσσα τοῦ νοσοῦντος εἶναι ὑπώρχος, ἀξιοῖ ὅτι πρέπει νὰ τὴν καθάρῃσι διὰ ποτοῦ ἐμετικοῦ· ἐάν δὲ ἔχη τὴν γαστέρα μετωρισμένην, μάλιστα μὲ κοψίματα, λέγει ὅτι πρέπει νὰ λάβῃ καθάρσιον. Φλεβοτομεῖ, παραυτίκα, διὰ τὸ εἶναι ὀλίγον τὸν σφυγμὸν πυρετικόν»... Ἀφήνουν δε στὶς μητέρες ἰατρικὰ φάρμακα γιὰ πολὺς ἡμέρας μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τα δύνουν στὰ παιδιὰ σὲ ὀρισμένους δόσεις καὶ σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα. Παρασκευάζουν δε οἱ ἴδιοι τὰ φάρμακά τους. Τα περισσότερα εἶναι «καταπότια, ἐκθλίματα καὶ κόνεις καθαρτικαί».

Παρατηρεί, τέλος, ο Ζαλλώνης, ότι οι εμπειρικοί γιατροί «άγνοοῦσι παντάπασι τήν προφυλακτικὴν ἰατρικὴν καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς ὑγιεινῆς...». Και συνεχίζει: «Αὐταὶ αἱ καθολικαὶ προλήψεις τῶν ἰατρῶν μετ' εὐλαβείας σεβαζόμεναι ὑπὸ τῶν ἀτόμων τῶν περικυκλούντων καὶ ἐπιμελουμένων τὸν ἀσθενῆ, ἐποίησαν πολλάκις νά μεταβάλληται μικρὸν τι κακὸν εἰς ἀσθένειαν λίαν σοβαράν».

Οἱ Ἕλληνες, βέβαια, σαν συμβιωτικὴ κοινωνικὴ μονάδα, εἶχαν μια δική τους συνεκτικὴ και νομοτελειακὰ καθορισμένη κοινωνικὴ ζωὴ. Ο βίος των Ἑλλήνων εἶχε ἓνα πλούσιο υπόστρωμα παράδοσης που δεν μπορούσε να αγνοήσει κανεὶς προκειμένου να μελετήσει και να περιγράψει οποιοδήποτε τομέα της ζωῆς των Ἑλλήνων της εποχῆς εκείνης. Ἀπὸ τα παραπάνω στοιχεία, προκύπτει ὅτι στις αρχές του 19ου αἰώνα, υπήρχε εἰδικό ενδιαφέρον για την παιδιατρικὴ ἀκόμη και στην εμπειρικὴ ἰατρικὴ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Zallony, Marcaky, (Docteur en Médecine), *Voyage à Tine, l'une des îles de l'Archipel de la Grèce, suivi d'une traité de l'asthme*, à Paris, chez Arthus-Bertrand, Libraire, Rue Hautefeuille, No 23 1809, σελ. 1-174 & 1-90. Βλ. και μετάφρασή του στα ελληνικά.
- Ζαλλώνη, Μ., *Ιστορία της Τήνου*. Μετάφραση του Δημητρίου Μ. Μαυρομαρά (Διδασκάλου), Αθήνα, Τυπογραφείο ο Λαός, 1888, σελ. 112 (Στη μετάφραση δεν περιλαμβάνεται το κεφάλαιο περί άσθματος).
- Μάουρερ, Γκέοργκ Λ., *Ο Ελληνικός Λαός, Χαϊδελβέργη 1835*, Μετάφραση: Όλγας Ρομπάκη, Εκδόσεις Τολίδη, Αθήνα 1976.
- Ρηγάτος, Γεράσιμος Α., «Στοιχεία Παιδιατρικής σε χειρόγραφο». *Ιατροσόφιο του 19ου αἰώνα*, *Ιστορία της Παιδιατρικής*, Παιδιατρική 41: 346-350, 1978.